

De Klacht van den Oude

Ik word aan 't oud zijn niet gewend.
De lichterlaaie die ik heb gekend
zit nog te diep in mijne knoken
en blijft mij dag en nacht bestoken.

Mij beteren heb ik steeds gewild,
en menig, menig uur verspild
aan op te zien naar ginder boven,
aan bidden leeren en gelooven.

Helaas, ik schaam mij en beken
dat ik wel diep verdorven ben.
Want God en Ziel en andre dingen
waarvoor de menschen psalmen zingen,

Geweten, Vaderland in nood,
de Sterrenhemel en de Dood,
het wil, het wil tot mij niet spreken,
wat ik ook tracht het ijs te breken.

Maar waar ik wél toe ben bereid,
dat is voor elke jonge meid
zooals er honderdduizend loopen,
de kleeren van mijn lijf verkoopen

en heel mijn huis en heel mijn vrouw.
Ik zou het doen, en geen berouw
zou in mijn oogen staan te lezen,
en 't zou nochtans een misdaad wezen.

Wanneer ik langs de huizen trek
loert men mij na, als ware ik gek,
alsof mijn plannen en mijn zonden
op mijnen rug te lezen stonden.

Ik ben een schurk, ik ben een hond,
geen rustplaats waard in heil'gen grond,
en 'k wil een hoog rantsoen betalen
voor elken bundel zonnestralen:

Maar laat mij doen met eigen vuur
wat ik verkies, zoolang ik duur.
En terg ons niet: mij armen stakker,
en Satanlief, mijn laatsten makker.

ROTTERDAM 1910

Aan schaamte wordt men niet gewend

Lut Missinne

Willem Elsschots gedicht 'De Klacht van den Oude' is nauw verwant aan de 'De Bult spreekt'. Beide gedichten werden samen gepubliceerd in *Forum*, in het gezelschap van 'Tot den Arme' en 'Het Huwelijk'. Ze ontstonden alle vier in Rotterdam rond 1910. Door de spreeksituatie toont 'De Klacht van den Oude' meer overeenkomst met het bultenaarsgedicht dan met de twee andere. Telkens houdt een man een monoloog, waarbij de bultenaar zich in de voorlaatste strofe als in een soort envoi richt tot een 'Gij die reeds alles hebt misdaan'. De oude verzoekt in de laatste strofe de toehoorder om hem te laten doen wat hij verkiest te doen zolang hij leeft.

In de eerste zes strofen van 'De Klacht van den Oude' wordt lapidair, in drie maal twee jambische strofen, verteld wat zijn klacht inhoudt. Die bestaat erin dat hij aan het oud-zijn niet gewend raakt. De uitslaande vlammen van de harts-tocht 'die 'k heb gekend' behoren tot het verleden, maar zijn tevens nog aanwezig, want ze blijven hem dag en nacht bestoken. Hij heeft getracht zijn leven te beteren, maar heeft dat opgegeven en wil nu alleen nog maar op de zonde van het vlees ingaan. Hij schaamt zich, geeft zijn verdorvenheid toe, maar zou niettemin zonder berouw te tonen alles willen opgeven om zijn lusten te kunnen volgen.

De zevende strofe brengt een inhoudelijk nauwelijks merkbare wending, die niettemin gemarkeerd wordt door een perspectiefferuiming. Het perspectief verschuift naar buiten, 'langs de huizen', in de openbaarheid, waar de ik

door de anderen wordt gadegeslagen. Bittremieux merkte op dat de gedichten van Elsschot vaak op niet nader genoemde 'openbare plaatsen' lijken te spelen, 'op straat, aan de weg, op de markt, op het kerkplein': 'De Klacht van den Oude bijvoorbeeld doet mij, waarschijnlijk wegens de godslasteringen, onwillekeurig aan het kerkplein denken, maar het mag ook een volkscafé zijn. Als vanzelf worden zulke ruimten dan met omstanders bevolkt, die bij het geval betrokken worden.' (Bittremieux 1968:390).

De strofe wordt ingeleid met een in dit gedicht zeldzaam onderschikkend voegwoord en steunt op twee vergelijkingen:

Wanneer ik langs de huizen trek
loert men mij na, als ware ik gek,
alsof mijn plannen en mijn zonden
op mijnen rug te lezen stonden.

De verzen verbeelden hoe de oude langs de straat loopt en met 'De Bult spreekt' in gedachten lijkt het voor de lezer alsof ook de oude een bult torst, bestaande uit zijn plannen en zonden die voor iedereen te zien zijn. Ook de arme kan zijn leven voor de anderen niet verbergen, het staat 'geschreven / wat er met u geschiedt'. Maar bij hem is het leven af te lezen uit zijn gezicht, niet van zijn rug. Hij wordt niet met de nek aangekeken vanwege zijn plannen en zijn zonden, hij hoeft ze niet als een last te torsen.

ZONDE EN BEROUW

Wat zijn nu de ‘zonden’ van de oude man uit het verleden? Deze hebben te maken met de lichterlaaie, met de seksuele drift die ‘nog te diep’ in zijn knoken zit en zelfs nu nog zijn ‘plannen’ bepaalt. Hij koestert een fantasie om voor elke jonge meid, mooi of lelijk, een uit de honderdduizend, de kleren van zijn lijf te verkopen, ‘en heel mijn huis’ en schandaliger nog ‘heel mijn vrouw’. Daarenboven beweert hij dat hij voor deze misdaad zelfs geen berouw zou voelen, of misschien alleen maar: geen berouw zou laten zien. Of het zover komt is natuurlijk een andere zaak, want zoals de befaamde frase uit ‘Het Huwelijk’ luidt, waarin een vergelijkbare meedogenloze fantasie wordt beschreven: ‘tussen droom en daad / staan wetten in de weg’, en vooral onwillige berusting. Of dat bij ‘den Oude’ ook het geval zal zijn, hoort de lezer niet in deze monoloog, maar hij kan het vermoeden. Hoe scherper en harder de formuleringen worden, naar een climax in de laatste strofe, hoe meer het verzet vermoedelijk – net als in ‘Het Huwelijk’ – bij een vloeken en schimpen zal blijven. In *Forum* luidde de voorlaatste regel nog: ‘En plaag ons niet: mij arme stakker’, terwijl deze regel in de bundel *Verzen van Vroeger* die bij Enschedé verscheen, versterkt werd tot: ‘En terg ons niet: mij armen stakker’. De wijziging kan door Elsschot zelf, maar ook door de zetter Jan van Krimpen of door Jan Greshoff zijn aangebracht (Van Hattem 2004:219). Want Elsschot gaf zijn vriend in volle vertrouwen carte blanche bij de correctie van de drukproeven, zoals blijkt uit zijn brief aan Greshoff van 12 januari 1934: ‘De drukproeven van die verzen zond ik je gisteren; Waarschijnlijk heb ik reeds verbeterd wat jij op ’t oog hadt. Mocht

je nog iets vinden, ga je gang. Je eigen gedichten zijn voor mij de beste garantie voor een oordeelkundige manipulatie.' (Elsschot 1993:146)

De voorlaatste strofe bevat nog een merkwaardig beeld. Niet alleen wil de oude betalen voor elke jonge meid, hij wil ook een 'hoog rantsoen betalen / voor elken bundel zonnestralen'. Waar die wat knullige 'zonnestrallen' voor staan, wordt duidelijk na de dubbele punt waarmee deze strofe eindigt. Ze komen uit het 'eigen vuur', het vuur dat weer verwijst naar de lichterlaaie van de eerste strofe. Dat beeld valt des te meer op omdat er voorts weinig metaforen in het gedicht voorkomen. Het is een vuur dat regelrecht naar de hel leidt, de zondigheid ervan wordt namelijk nog eens beklemtoond doordat de zichzelf beklagende stakker in het gezelschap verkeert van zijn laatste makker, 'Satanlief', de duivel, de opperheer van de vlammenzee.

De bewering van de oude dat hij 'geen berouw' in zijn ogen zou laten lezen, lijkt op het eerste gezicht niet erg geloofwaardig, aangezien de tweede strofe begon met de mededeling dat hij zich steeds heeft wil beteren. Wat is er veranderd, dat hij zich nu toch niet meer lijkt te willen bekeren? Blijkbaar had hij in het verleden tevergeefs geprobeerd om te leren bidden en geloven en zijn hoop op 'ginder boven' gesteld. Het bleek tijdverspilling. De godsontkenning wordt overigens geaccentueerd met een ironische toespeling – 'menig, menig uur' – op 'Dien avond en die rooze' van Guido Gezelle. Toch blijft het christelijke denkkader van deugdzaamheid, zonde, schaamte en biecht overeind. De oude schaamt zich, legt een soort van schuldbekentenis af en geeft in een soort van biecht zijn verdorvenheid toe: 'Ik ben een schurk, ik ben een hond.' Maar waar hij geen acht op

lijkt te slaan, is dat hij zo blijft omdat hij zijn heil van elders verwacht. Hij meent dat de grote begrippen met een kapitaal, 'God en Ziel', Geweten', 'Vaderland', 'de Sterrenhemel en de Dood', tot hem zouden moeten 'spreken'. Met een weer gezelliaans aandoende herhaling 'het wil, het wil tot mij niet spreken' schrijft hij hun onwil toe, terwijl hij zelf heeft getracht 'het ijs te breken'. Hij vindt dat *zij* hem verlossing moeten brengen, maar intussen richt zijn bereidheid zich op geheel iets anders.

SCHAAMTE EN GENOT

De tegenstelling tussen wat de oude wilde zijn en wat hij nu geworden is, wordt in deze monoloog niet uitgevlakt maar verscherpt. Oud worden zou moeten samengaan met een berusting bij het uitgeblust raken. Hij wil zich echter helemaal niet overgeven aan een rustige ouderdom, maar aan de lichamelijke geneugten. Wat in de eerste regel klonk als een algemene klacht over de onafwendbaarheid van het ouder worden, blijkt nu eerder een klacht over een verleden dat hij niet van zich af kan schudden, en mondt vervolgens uit in een bekentenis dat hij zelfs de zonden van dat verleden wil herhalen en 'zoolang ik duur' voortzetten.

Wat eerst een klacht en een biecht werd, wordt uiteindelijk dus een toekomstplan: nog genieten zoveel het kan voordat de dood ons inhaalt. Het is een heel aards, onchristelijk programma en in de ogen van een christen zondig en schaamtevol, maar wel een waar de oude zich aan wil houden. Ondanks de zelfverwijten en schaamte is hij van plan zich verder als een schurk, een hond te gedragen. Dat wordt vastberaden verwoord in korte, nuchtere zinnen met veel

nevenschikkingen ('en') en een hamerend gepaard rijm, alsof de inhoud gescandeerd wordt. Er staat geen woord te veel in zijn klacht en de structuur is strak.

In vijf trappen zet de oude zijn dubbelzinnige situatie en houding uiteen. De eerste twee strofen gaan over het verleden; de verzuchting 'Helaas' leidt twee strofen in over zijn gemoedstoestand in het heden; met de eerste 'Maar'-beweging spreekt hij een fantasie voor de toekomst uit, die zich opnieuw over twee strofen uitspreidt. De twee volgende strofen geven aan waarom hij nu én later een uitgestotene zal zijn, die als een hond langs de huizen loopt. De laatste strofe, ook ingeleid met 'Maar', geeft een slotakkoord dat definitief een einde moeten maken aan alle schuldbewustzijn, zolang de ik blijft leven. Onzeker blijft echter of de oude wel zal slagen in zijn opzet. De vriendschapsverklaring aan Satan klinkt als een machteloze poging om zijn schaamte te overbluffen.